
ประชาธิปไตยแบบไทย ๆ หลังประชาธิปไตยของพลตรี พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ พ.ศ. 2500 - 2506

THAI-STYLE DEMOCRACY AFTER DEMOCRACY BY GENERAL SECRETARIAT
H.R.H. PRINCE WAN WAITHYAKON, THE PRINCE NARADHIP
BONGSPRABANDH OF 1957 - 1963

ชัชพันธุ์ ยิ้มอ่อน^{1*}, ปิยะ สงวนสิน¹, วรณูช สีปิยารักษ์¹,
วรรณลดา กันต์โฉม¹ และนริศรา จริยะพันธุ์¹

Chatchapun Yimorn, Piya Sa-nguansin, Woranuch Sipiarak,
Wanlada Kanchom and Narissara Jariyapan

บทคัดย่อ

ประชาธิปไตยได้แพร่หลายเข้าสู่สยามหลังจากการติดต่อกับชาติตะวันตก แต่ความหมายของประชาธิปไตยมีการเปลี่ยนแปลงไปตามวัฒนธรรมไทย บทความนี้มีจุดประสงค์ในการศึกษาแนวคิดประชาธิปไตยของพลตรี พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ ในช่วงเวลา พ.ศ. 2500 - 2506 ทั้งนี้ใช้วิธีการศึกษาความคิดทางการเมือง ซึ่งเป็นการศึกษาบริบททางภาษา หรือ คำศัพท์ที่นักคิดใช้สำหรับก่อรูปความคิดทางการเมืองของตนเอง

ผลการศึกษาพบว่า บริบททางภาษาที่มีอิทธิพลต่อการนิยามความหมายประชาธิปไตยของพลตรี พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ ได้แก่ 1) องค์การสนธิสัญญาป้องกันแห่งเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (สปอ.) 2) ปฎิญาสากล่าวด้วยสิทธิมนุษยชน 3) ประชาธิปไตยแบบไทย ๆ บริบททางภาษาดังกล่าวมีอิทธิพลให้พระองค์นิยามความคิดเรื่องประชาธิปไตยของพระองค์ใหม่ว่า ประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข

คำสำคัญ: ประชาธิปไตยแบบไทย, บริบททางภาษา, ประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็น
ประมุข

¹หลักสูตรสังคมศาสตร์เพื่อการพัฒนา คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์
มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์ ในพระบรมราชูปถัมภ์
*ผู้นิพนธ์ประสานงาน E-mail: derrida_de@hotmail.com

ABSTRACT

Democracy pervaded to Siam after affiliating with western but the meaning of that has changed according to Thai culture. The purpose of this article was to study the democratic meaning of General Secretariat H.R.H. Prince Wan Waithyakon, The Prince Naradhip Bongsprabandh of 1957 - 1963. The approach was the political thought that focused on the contextual language to be the word repository in order to frame his political thought.

The result shown that the contextual language that influenced to General Secretariat H.R.H. Prince Wan Waithyakon, The Prince Naradhip Bongsprabandh consisted of 1) Southeast Asia Treaty Organization 2) Universal Declaration of Human Rights 3) Thai-Style Democracy. That contextual language affected to him to define the new meaning of democracy that was Prachathipatai An Mi Phra Maha Kasat Song Pen Pramuk.

Keywords: Thai-Style Democracy, Contextual Language, Prachathipatai An Mi Phra Maha Kasat Song Pen Pramuk

บทนำ

บทความนี้มีจุดประสงค์ในการศึกษาแนวคิดประชาธิปไตยของพลตรี พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนคราธิพงศประพันธ์ ในช่วงเวลา พ.ศ. 2500 - 2506 ซึ่งเป็นช่วงที่เสด็จในกรมฯ (ในบทความนี้ผู้เขียนขอใช้คำเรียกแทนพลตรี พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนคราธิพงศประพันธ์ว่า “เสด็จในกรมฯ” เนื่องจากในช่วงเวลา พ.ศ. 2500-2506 พระองค์ดำรงอิสริยยศเป็นพระองค์เจ้าทรงกรม) อยู่ในบริบททางการเมืองสงครามเย็นและระบอบพ่อขุนอุปถัมภ์แบบเผด็จการ นักวิชาการด้านประวัติศาสตร์ อาทิ สุธาชัย ยิ้มประเสริฐได้กล่าวถึงความสำคัญของบริบทดังกล่าวว่า “ชัยชนะของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์มีผลสำคัญในการทำลายความหมายของประชาธิปไตยตามจินตภาพตะวันตก เนื่องจากมีการทำลายพลังทางสังคมอื่น ๆ ที่จะมีอำนาจต่อรองทางการเมือง จึงทำให้สถาบันทหารได้ขึ้นสู่บทบาทสูงสุด และได้มีการวางขั้นตอนประชาธิปไตยกันใหม่ภายใต้ชื่ออ้าง “ประชาธิปไตยแบบไทย ๆ” (สุธาชัย ยิ้มประเสริฐ, 2551) เพื่อกลบเกลื่อนเนื้อหาของระบบปกครองที่เป็นเผด็จการสุดขั้ว” หรือนักรัฐศาสตร์ที่ศึกษาระบบการเมืองในช่วงเวลานั้นโดยเฉพาะอย่าง ทักษิณ เจริญมิตร ได้กล่าวว่า “การเมืองจะต้องอาศัยหลักการของไทย จะต้องละทิ้งอุดมการณ์ต่างประเทศ และต้องฟื้นฟูอุดมการณ์แบบไทย ๆ ให้เป็นอุดมการณ์หลัก” (ทักษิณ เจริญมิตร, 2559) อิทธิพลความสำคัญของบริบทดังกล่าวจึงมีต่อเสด็จในกรมฯ ก่อให้เกิดความคิดทางการเมืองเป็นของตนเอง

ดังนั้น ในบทความชิ้นนี้จึงคาดหวังผลประโยชน์ที่จะได้รับ คือ การเข้าใจเสด็จในกรมฯ ในแบบที่พระองค์เข้าใจพระองค์เอง ทั้งนี้มีลำดับในการนำเสนอ ดังนี้ 1) วิธีการศึกษาความคิดทาง

การเมือง 2) ข้อจำกัด 3) พระราชประวัติโดยสังเขป 4) บริบททางความคิด 5) ความคิดทางการเมือง เรื่องประชาธิปไตยแบบไทย ๆ ของพลตรี พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ และ 6) สรุป

วิธีการศึกษาความคิดทางการเมือง

ในการศึกษาเกี่ยวกับเรื่องความคิดทางการเมือง นักคิดจะอ่านงานเพื่อตอบโต้กันทางความคิด ซึ่งนักคิดจะหาความไม่ลงรอยกันกันในงานของนักคิดคนอื่น ๆ เพื่อที่จะนำเสนอความคิดทางการเมืองของตนเอง ขั้นตอนการนำเสนอความคิดทางการเมืองของตนเอง นักคิดจำเป็นต้องใช้ วาทศิลป์ (Rhetoric) และการอ้างอิงภาษาเก่าเพื่อสร้างภาษาทางการเมืองของตนเอง ดังนั้น การเปลี่ยนแปลงมโนทัศน์จึงเกิดขึ้นอยู่ตลอดเวลาที่นักคิดมีการอ่านตัวบทเพื่อสร้างสรรค์งานของตนเอง ซึ่งผลที่เกิดขึ้นตามมาคือ การเปลี่ยนแปลงมโนทัศน์จะเกิดขึ้นอยู่ตลอดเวลา (Ball, Farr, Hanson, 1989)

กรอบแนวคิดที่ช่วยให้เห็นการเปลี่ยนแปลงมโนทัศน์ คือ กรอบแนวคิดเรื่องภาษาการเมือง กรอบแนวคิดเรื่องนี้ช่วยให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่าง การลากเข้าความ การทับศัพท์ การแปลศัพท์ และการบัญญัติศัพท์ การสร้างภาษาไทยเป็นภาษามาตรฐานว่าหากมีการแปลงมโนทัศน์จะเป็นการแปลงตามตามประสบการณ์ทางการเมือง วัฒนธรรม จารีตประเพณีของสยามเนื่องจากภาษาที่มนุษย์ใช้เพื่อการสื่อสารนั้นเป็นการสื่อสารผ่านมโนทัศน์ ซึ่งมีลักษณะเป็นรูปธรรม เช่น ภูเขา ต้นไม้ แม่น้ำ และลักษณะนามธรรม เช่น ประชาธิปไตย ศิวไลซ์ มโนทัศน์ที่มีลักษณะเป็นนามธรรมแบบนี้เป็นเหตุให้มีการยืมกันเพราะมโนทัศน์นามธรรมอาจมีในสังคมหนึ่ง แต่อาจไม่มีในอีกสังคมหนึ่ง (สมบัติ จันทรวงศ์, 2533) นอกจากนี้ในการวิเคราะห์การดัดแปลงมโนทัศน์ผู้วิจัยจำเป็นต้องวิเคราะห์จาก “ภาษา” เนื่องจากนักคิดจะได้รับอิทธิพลจาก “ภาษาเก่า” และ “ภาษาใหม่” ซึ่งเป็นคลังคำศัพท์ สำหรับการออกแบบเพื่อที่จะอธิบาย ตอบโต้ ปกป้องความคิดทางการเมืองและพฤติกรรมทางการเมืองของตนเอง (Pocock, 2009)

ข้อจำกัด

การศึกษาความคิดทางการเมืองนั้นสามารถแบ่งออกได้เป็น 3 ประเภท ได้แก่ การศึกษาความคิดทางการเมืองของบุคคล การศึกษาความคิดทางการเมืองในฐานะเป็นแนวคิด และการศึกษาความคิดทางการเมืองของยุคสมัย (นครินทร์ เมฆไตรรัตน์, 2560) ดังนั้น การศึกษาความคิดทางการเมืองของพลตรี พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์จึงเป็นการศึกษาความคิดทางการเมืองของบุคคล ซึ่งสามารถศึกษาความคิดทางการเมืองโดยรวมทั้งหมด หรือศึกษาความคิดทางการเมืองของเขาอย่างที่คุณศึกษามีประเด็นเฉพาะเจาะจง เช่น ประเด็นเรื่องความยุติธรรม สิทธิเสรีภาพ หรือเฉพาะกรณีศึกษา เช่น เหตุการณ์ทางการเมืองในช่วงเวลาใดเวลาหนึ่ง แต่การศึกษาในลักษณะนี้เราไม่สามารถกล่าวอ้างได้ว่าเป็นความคิดทางการเมืองโดยรวมทั้งหมด (ไชยันต์ ไชยพร, 2557) ดังนั้น การศึกษาความคิดทางการเมืองของเสด็จในกรมฯ จึงเป็นการศึกษาความคิดทางการเมืองของบุคคล และเป็นการศึกษาที่คุณศึกษาเฉพาะเหตุการณ์ทางการเมืองในช่วงเวลา พ.ศ. 2500-2506

การศึกษาความคิดทางการเมืองของบุคคลมีวิธีการในการศึกษาโดยการเริ่มต้นจากการศึกษาประวัติบุคคลและผลงานที่สำคัญของนักคิดทางการเมือง ต่อจากนั้นจึงอ่านงานเขียนของนักคิดเพื่อค้นหาคำศัพท์ที่เป็นบริบทของนักคิดใช้เป็นคลังคำศัพท์ในการก่อรูปความคิดทางการเมืองของการศึกษาความคิดทางการเมืองของบุคคลมีจุดเด่น คือ ศึกษาง่ายเพ่งเล็งไปที่บุคคลคนเดียว อ่านให้ละเอียดและตีความ อย่างไรก็ตามจุดอ่อนของการศึกษาตามวิธีการนี้ คือ เกิดอคติง่ายมาก นักคิดสามารถเปลี่ยนความคิดได้ เพราะฉะนั้นเวลาต้องแม่นยำ บริบทของนักคิดไม่ได้ยึดติดตายตัวต้องขึ้นอยู่กับบริบทรอบตัวเขาด้วย (นครินทร์ เมฆไตรรัตน์, 2560)

พระราชประวัติโดยสังเขปกับผลงานที่สำคัญ

ผู้เขียนได้แบ่งช่วงเวลาชีวิตเสด็จในกรมฯ เพื่อให้เห็นภาพรวมของชีวิตก่อนที่ผู้เขียนจะให้ความสำคัญกับการศึกษาในช่วงเวลา พ.ศ. 2500 - 2506 ซึ่งเป็นจุดประสงคในการศึกษาของบทความชิ้นนี้ ได้แก่ ช่วงปฐมวัย (พ.ศ. 2434 - 2460) ปลายรัชกาลที่ 5 ถึงกลางรัชกาลที่ 6 ช่วงมัธยมวัย (พ.ศ. 2461 - 2501) กลางรัชกาลที่ 6 ถึงสิ้นสุดการมีอำนาจของจอมพล ป.พิบูลสงคราม และช่วงปัจฉิมวัย (พ.ศ. 2502 - 2519) ยุคจอมพลสฤษดิ์ถึงก่อนเหตุการณ์ 6 ตุลาคม 2519 (กิริติ กล่อมดี, 2552)

ช่วงปฐมวัย (พ.ศ. 2434 - 2460)

พลตรี พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนคราธิปกพงศ์ประพันธ์มีพระนามเดิมว่า หม่อมเจ้าไวยากร เนื่องจากกรมพระนคราธิปกพงศ์ประพันธ์พระบิดาเห็นว่า พระโอรสเป็นเด็กที่เสียบ ๆ ไม่ค่อยพูดจา มีลักษณะสุขุม กรมพระนคราธิปกพงศ์จึงเห็นควรให้ยัดอาชีวะเป็นแพทย์ ท่านจึงประทานนามว่า “ไวยากร” แปลว่า บ่อเกิดแห่งความรู้ทางการแพทย์ แต่เมื่อ หม่อมเจ้าไวยากรเริ่มเข้าเรียนที่โรงเรียนสวนกุหลาบและมัธยมราชวิทยาลัยจนสามารถสอบชิงทุนเล่าเรียนหลวงได้เป็นที่หนึ่ง พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงพระราชทานนามให้ใหม่ว่า “วรรณไวยากร” ซึ่งแปลว่า หมอหนังสือด้วยบริบทนี้เองได้มีอิทธิพลต่อเสด็จในกรมฯ ที่แสดงบทบาทเป็นนักวิชาการที่รอบรู้เสมอมา ดังที่เสด็จในกรมฯ ได้กล่าวว่า “...ตั้งแต่นั้น ฉันก็พยายามที่จะบำเพ็ญตนให้สมแก่ชื่อที่ได้พระราชทานนั้น”

เมื่อเสด็จในกรมฯ ได้ไปเล่าเรียนต่างประเทศ พระองค์ได้เรียนวิชา Modern Side ซึ่งหมายถึงวิชาภาษาปัจจุบัน รวมไปถึง Classical Side ซึ่งหมายถึงวิทยาการของกรีกกับโรมัน เมื่อจบการศึกษาท่านได้ไปศึกษาต่อด้านการทูตและการเมืองที่วิทยาลัยรัฐศาสตร์ Ecole Libre des Sciences Politiques ที่ฝรั่งเศส ต่อจากนั้นเสด็จในกรมฯ ได้ไปศึกษาต่อระดับปริญญาโทที่คณะบูรพคดีศึกษา (Oriental Studies) ในสาขาบาลีและสันสกฤตที่มหาวิทยาลัยออกซฟอร์ด บริบทดังกล่าวส่งเสริมให้เสด็จในกรมฯ บัญญัติศัพท์วิชาการใหม่ ๆ และเป็นนักการทูตที่โดดเด่นเสมอมาจนได้เป็นหัวหน้าคณะผู้แทนไทยในการประชุมที่เมืองบันดุง ประเทศอินโดนีเซีย และเป็นประธานสมัชชาใหญ่ขององค์การสหประชาชาติ

ช่วงมัธยมวัยวัย (พ.ศ. 2461 - 2501)

หลังจากที่เสด็จในกรมฯ ทรงสำเร็จการศึกษาในปี พ.ศ. 2460 ชีวิตการรับราชการเกี่ยวกับงานในด้านการต่างประเทศก็เริ่มต้นขึ้นและดำเนินไปจนถึงการเกษียณอายุราชการ ชีวิตรับราชการของพระองค์ในช่วงนี้เป็นช่วงเวลาที่สำคัญมากเพราะการรับราชการในด้านการต่างประเทศตลอดชีวิต

การทำงานเป็นบริบทสำคัญต่อการก่อรูปความคิดทางการเมืองของพระองค์นับตั้งแต่ชีวิตรับราชการ เริ่มต้นในการเป็นเป็นเลขานุการตรี ประจำสถานทูตไทย ณ กรุงปารีสในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 1 และภายหลังสงครามโลกครั้งที่ 1 สิ้นสุดลง เสด็จในกรมฯ ได้รับแต่งตั้งให้เป็นเลขานุการของ คณะอัครราชทูตสยามในการประชุมสนธิสัญญาสันติภาพที่ฝรั่งเศสเพื่อขอแก้ไขสนธิสัญญาสิทธิภาพ นอกอาณาเขต ในปี พ.ศ. 2476 เสด็จในกรมฯ ได้รับแต่งตั้งให้เป็นปลัดทูตฉลองกระทรวงต่างประเทศ ซึ่งมีบทบาทสำคัญในการเจรจาอนุญาตว่าด้วยอินโดจีน และในปี พ.ศ. 2469 เสด็จในกรมฯ ได้รับการแต่งตั้งให้เป็นอัครราชทูตไทยประจำอังกฤษและเบลเยียม

แม้ว่าชีวิตของเสด็จในกรมฯ จะต้องออกจากราชการเกี่ยวกับการต่างประเทศในช่วงเวลาหนึ่ง แต่ด้วยความสามารถ ความรู้ ประสบการณ์ พระองค์ได้เปลี่ยนบทบาทของตนเองไปเป็นอาจารย์สอนภาษาอังกฤษและภาษาไทยที่คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และที่สำคัญคือการก่อตั้งหนังสือพิมพ์ประชาชาติเพื่อตอบปัญหาและอธิบายเกี่ยวกับเรื่องการเมืองโดยเฉพาะอย่างยิ่ง การแสดงความรู้ในเรื่องการบัญญัติศัพท์ คำว่า “ปฏิวัติ” เพื่อเรียกการเปลี่ยนแปลงการปกครองในปี พ.ศ. 2475 ความสามารถดังกล่าวเป็นที่ประจักษ์ทำให้คณะราษฎรได้เชิญเสด็จในกรมฯ มาเป็นที่ปรึกษาของรัฐบาลและกระทรวงต่างประเทศ และรับราชการในระบอบการเมืองใหม่ผ่านบริบทที่สำคัญอย่างสงครามมหาเอเซียบูรพา และบริบทในช่วงสงครามเย็นที่พระองค์เข้าไปเข้าร่วมประชุมที่บันดุง ปี พ.ศ. 2498 และในปี พ.ศ. 2499 - 2500 เสด็จในกรมฯ ได้รับเลือกจากที่ประชุมสมัชชาสหประชาชาติให้ดำรงตำแหน่งประธานสมัชชาในสมัยประชุมที่ 11

ช่วงปัจฉิมวัย (พ.ศ. 2502 - 2519)

หลังจากการรัฐประหารของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ในปี พ.ศ. 2501 เสด็จในกรมฯ ได้รับพระกรุณาโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งรองนายกรัฐมนตรี และเป็นผู้แทนนายกรัฐมนตรี ในงานด้านต่อไปนี้ รองประธาน ก.พ. ทำหน้าที่แทนประธาน รองประธานสภาพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ รองประธานสภาการศึกษาแห่งชาติ รองประธานสภาวิจัยแห่งชาติกรรมการ สภาจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และอธิการบดีมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ นอกจากนี้อีกบทบาทหนึ่งที่สำคัญของเสด็จในกรมฯ คือ บทบาทการเป็นปัญญาชน พระองค์ทรงได้รับเชิญไปแสดงปาฐกถาทั้งในและต่างประเทศในเรื่องเกี่ยวกับคอมมิวนิสต์ ประชาธิปไตยแบบไทย และความรู้เกี่ยวกับการต่างประเทศ และชีวิตรับราชการของเสด็จในกรมฯ ก่อนเกษียณ คือ การดำรงตำแหน่งนายกในราชบัณฑิตยสถาน พระองค์ได้บัญญัติศัพท์ภาษาไทยที่ยังคงใช้มาจนถึงปัจจุบัน อาทิ ปฏิวัติ รัฐธรรมนูญ ประชาชาติ

มีนักวิชาการและผู้ที่เคยร่วมงานกับเสด็จในกรมฯ ได้วิเคราะห์บทบาทของเสด็จในกรมฯ เช่น สุลักษณ์ ศิวรักษ์วิเคราะห์ว่า “มองในแง่ของผลงานด้านนโยบายของพระองค์ท่าน ดูไม่มีอะไรจริงจังยืน แต่กลมเม็ดในการประชุมระดับนานาชาติและระดับภูมิภาคนั้นทรงเป็นที่นับถือตั้งแต่สมัยสันนิบาตชาติ ไปจนถึงการประชุม ณ เมืองบันดุงจนถึงสมัยสหประชาชาติ ซึ่งทรงเป็นชาวเอเชียคนแรกที่ดำรงตำแหน่งประธานสมัชชาใหญ่...” (สุลักษณ์ ศิวรักษ์, 2537) หรือสายชล สัตยานุรักษ์วิเคราะห์ว่า “งานในตำแหน่งเหล่านี้ ส่วนหนึ่งเป็นงานที่เน้นไปในการทำให้ประเทศไทยดำรงอยู่ในสังคมโลกอย่างราบรื่นที่สุดเท่าที่จะเป็นไปได้ในสถานการณ์โลกยุคสงครามเย็น อีกส่วนหนึ่งเป็นงานที่เน้นไปในการเสนอความคิดเห็นเพื่อสร้างแนวทางในการพัฒนาประเทศ แต่บทบาทหลักของพระองค์ คือ บทบาทในความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ ส่วนบทบาทภายในประเทศที่โดดเด่นกลับมิใช่

บทบาทในคณะรัฐบาล” (สายชล สัตยานุรักษ์, 2557) และคนที่ทำงานใกล้ชิดกับเสด็จในกรมคนหนึ่งคือ หลวงภัทรวาทิมองเสด็จในกรมในฐานะนักการทูตว่า “หลักวิชาชีพนักการทูตไม่แสดงความคิดเห็นทางการเมืองแบบใดแบบหนึ่งปรากฏออกมาอย่างเห็นได้ชัด มีแต่ผลประโยชน์รวมของชาติเท่านั้นที่ต้องรักษา ทั้งนี้เปลี่ยนแปลงไปได้ตามสถานการณ์การเมืองภายในและการเมืองระหว่างประเทศ” (หลวงภัทรวาทิม, 2506)

เสด็จในกรมฯ เองก็ได้พูดถึงบทบาทของพระองค์เองในช่วงเวลา พ.ศ. 2500 - 2506 ในตอนที่พระองค์ทรงเป็นประธานสมัชชาในสมัยประชุมที่ 11 เสด็จในกรมกล่าวว่า “ผลงานในตอนนี้มีปัญหายุ่งยาก คือ คลองสุเอซ ซึ่งก็ได้ตกลงหลักการกันแล้ว โดยจะให้ทหารของสหประชาชาติเข้าไปยึดครองแทนของอังกฤษและฝรั่งเศส แล้วก็มีเรื่องฮังการี ซึ่งโซเวียตส่งรถถังเข้าไปยึดอยู่ก็มีเรื่องที่จะพูดกันมาก เฉพาะอย่างยิ่งคลองสุเอซ นอกจากนั้นก็ยังมีปัญหาเรื่องเอกราชหรืออิสรภาพของประเทศต่าง ๆ เพราะฉะนั้นการประชุมต้องคุมให้มีแค่นั้นก็หาทางวิธีประกาศให้ตกลงก็ได้โดยดี” ต่อจากนั้นเสด็จในกรมฯ ก็กล่าวถึงผลงานในระดับนานาชาติอีกว่า “ตอนนั้นยังเป็นประธานที่ประชุมกฎหมายทางทะเล 2 ครั้ง ค.ศ. 1985 กับ ค.ศ. 1960 ของสหประชาชาติ” ส่วนบทบาททางการเมืองภายในประเทศในฐานะรองนายกรัฐมนตรีของไทย เสด็จในกรมฯ กล่าวว่า “ก็งานเขาเตรียมมาดี สำนักนายกรัฐมนตรีเขามีระเบียบดีมากก็สั่งการสะดวก”

นอกจากนี้ หากจะระบุให้ชัดเจนลงไปถึงผลงานที่สำคัญของเสด็จในกรมฯ ในช่วงปี 2500 - 2506 ผลงานส่วนใหญ่จะเป็นการแสดงปาฐกถาทั้งในและต่างประเทศ และบทความที่เขียนลงวารสารต่าง ๆ ซึ่งผู้เขียนได้เก็บรวบรวมผลงานในช่วงเวลาดังกล่าวเพื่ออ่านตัวบทให้ได้มาซึ่งชุดของคำศัพท์ ดังนี้

ตารางที่ 1 ผลงานที่สำคัญของเสด็จในกรมฯ ในช่วงปี 2500 - 2506

หัวข้อ	ตัวบท	ปีที่พิมพ์
ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ	สุนทรพจน์ที่สมาคมนักการทูตอเมริกัน	2499
	สุนทรพจน์ที่ Sport Broadcasters Association	2500
	พระราชดำรัส รัฐมนตรีกระทรวงต่างประเทศ	2500
	สุนทรพจน์เรื่อง Social Progress in accordance with the ideals and principles of the United Nation	2500
	สามัญสำนึกในการทูต	2501
	รายการวิทยุแห่งชาติออสเตรเลีย	2501
	ผู้แทนเลขาธิการสหประชาชาติ	2502
	คำบรรยายที่วิทยาลัยป้องกันราชอาณาจักร เรื่อง ระบบการเมืองที่ขัดกัน	2503
	บทบาทการเมืองของเลขาธิการสหประชาชาติ	2503
	หลักประกันความเป็นกลางถาวร	2506
การเมืองการปกครองภายในประเทศ	ประชาธิปไตยแบบไทย	2508

บริบททางความคิด (ชุดของคำศัพท์)

การได้มาซึ่งบริบททางความคิดของเสด็จในกรมฯ มาจากชุดกลุ่มคำศัพท์ที่เป็นคลังคำศัพท์ในการก่อรูปทางความคิดหรือเป็นภาษาทางการเมืองของพระองค์ ผู้เขียนพบว่า ชุดกลุ่มของคำศัพท์หรือบริบทที่มีอิทธิพลต่อพระองค์ ได้แก่

1. ชุดกลุ่มของคำศัพท์ที่พระองค์ได้เข้าร่วมประชุมการจัดตั้งองค์การสนธิสัญญาป้องกันแห่งเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (สปอ.) การประชุมที่บันดุง ได้แก่ คำว่า “ระบบการเมืองที่ขัดกัน” “เป็นกลาง” “สามัญสำนึกในการทูต”

2. ชุดกลุ่มของคำศัพท์ที่พระองค์ได้รับเลือกจากที่ประชุมสมัชชาสหประชาชาติให้ดำรงตำแหน่งประธานสมัชชาในสมัยประชุมที่ 11 ได้แก่ คำว่า “ปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน” (ปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน หมายถึง การรักษาความปลอดภัยและสันติสุขระหว่างประเทศ ส่งเสริมสนับสนุนความก้าวหน้าทางสังคมและคุณภาพชีวิตที่ดี และมีความศรัทธาในสิทธิมนุษยชนของมนุษย์ว่า มนุษย์มีสิทธิที่เท่าเทียมกันไม่เว้นระหว่างชายกับหญิง ชาตินิยมหรือชาติที่ด้อยกว่า)

3. ชุดกลุ่มของคำศัพท์ที่พระองค์ได้รับเลือกเป็นรองนายกรัฐมนตรีในสมัยจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ “ประชาธิปไตยแบบไทย ๆ”

ชุดกลุ่มของคำศัพท์ที่กล่าวมาข้างต้นจึงถือว่าเป็นบริบททางภาษาที่มีอิทธิพลต่อพระองค์ และเป็นคลังคำศัพท์สำคัญในการก่อรูปทางความคิด และแสดงออกเป็นภาษาการเมืองของพระองค์ ในช่วงเวลา พ.ศ. 2500 - 2506 ผู้เขียนสามารถเรียกเป็นภาพรวมว่าชุดกลุ่มของคำศัพท์หรือบริบทของ “สงครามเย็น” แต่ตั้งที่ใดกล่าวไปแล้วว่า เป้าหมายสำคัญของวิธีการศึกษาความคิดทางการเมือง คือ การเข้าใจนักคิดอย่างที่นักคิดเข้าใจตนเอง ผู้เขียนพบว่า ภาษาการเมืองของพระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนครสวรรค์ประพินธ์ พระองค์มิได้ใช้คำเรียกเหตุการณ์ในช่วงเวลาของพระองค์ว่า “สงครามเย็น” แต่พระองค์เรียกเป็นภาษาการเมืองของพระองค์เองว่า “ระบบการเมืองที่ขัดกัน” ซึ่งพระองค์ให้ความหมายว่า ระบบการเมืองที่ขัดกันอยู่ในโลก ได้แก่ 1) ระบบเสรีประชาธิปไตย หรือ ประชาธิปไตยรัฐสภา กับ 2) ระบบประชาธิปไตยประชาชน หรือระบบเผด็จการแห่งชนชั้นกรรมาชีพ (หोजดหมายเหตุแห่งชาติ, 2503)

ประเทศไทยซึ่งอยู่ในบริบทของระบบการเมืองที่ขัดกันอยู่ในโลกดังกล่าวจำเป็นต้องเลือกเข้าข้างฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง หรือเลือกการดำเนินนโยบายเป็นกลาง เสด็จในกรมฯ ในฐานะผู้แทนประเทศไทยได้เข้าร่วมประชุมสนธิสัญญาป้องกันแห่งเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (สปอ.) ซึ่งก่อตั้งขึ้นในวันที่ 8 กันยายน ค.ศ. 2498 กับการประชุมที่บันดุงในวันที่ 18 - 24 เมษายน พ.ศ. 2498 พระองค์จึงได้แสดงสุนทรพจน์ที่สมาคมนักข่าวอเมริกันเพื่อประกาศจุดยืนของประเทศไทยภายหลังจากที่พระองค์ถูกตั้งคำถามจากหนังสือพิมพ์ว่า “ประเทศไทยจะออกจากซีโต้เพื่อดำเนินนโยบายประเทศเป็นกลางหรือไม่?” พระองค์ได้ให้คำตอบว่า “...the policy of Thailand is not only non-aggressive but also non-provocative and, international affair, it aims at the promotion of world peace and friendly relation among nation, especially through the United Nation.” (หोजดหมายเหตุแห่งชาติ, 2503) และที่สำคัญพระองค์ยังได้นิยามคำว่า “เป็นกลาง” ตามความเข้าใจของพระองค์เองโดยอาศัยคำศัพท์ของพระพุทธเจ้าว่า “การเดินตามทางสายกลางของพระพุทธเจ้า”

หมายถึง สายกลางระหว่างสำราญเกินไปกับทรมานตนเกินไป ดังนั้น ทางสายกลางคือการปฏิบัติให้พอดีกับกรณี ความหมายของทางสายกลางจึงมิได้หมายถึง ความเป็นกลางระหว่างสองฝ่าย พุทธเจ้าไม่ได้ทรงสั่งสอนให้เป็นกลางระหว่างธรรมกับอธรรม แต่ให้ละธรรมดำและเจริญธรรมขาว ดังนั้นฝ่ายคอมมิวนิสต์ใช้กำลังบังคับ แต่ฝ่ายเสรีประชาธิปไตยนิยมสันติวิธี ดังนั้นการเข้าร่วมเป็นภาคีของสปอ. และเป็นมิตรที่ดีต่อสหรัฐอเมริกาตามความเข้าใจของเสด็จในกรมฯ จึงหมายถึงการดำเนินนโยบายสายกลางที่ป้องกัน การรุกรานการก่อกวน ไม่ทำหายหรือคุกคามประเทศเพื่อนบ้าน มิใช่การดำเนินนโยบายความเป็นกลางในความหมายที่ว่า ไม่เตรียมกำลังเอาไว้ป้องกันประเทศดังที่ประเทศไทยเคยดำเนินนโยบายความเป็นกลางนี้ในช่วงก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2” (ทรงวิทย์ แก้วศรี, 2522)

การนิยามความหมายคำว่า “เป็นกลาง” ใหม่ของเสด็จในกรมฯ นอกจากจะเป็นการแสดงจุดยืนในทางการเมืองระหว่างประเทศแล้ว ยังแสดงให้เห็นถึงความคิดทางการเมืองในด้านความสัมพันธ์ระหว่างประเทศของพระองค์อีก นั่นคือ คำว่า “**สามัญสำนึกในการทูต**” เสด็จในกรมฯ ได้แสดงความคิดทางการเมืองนี้ที่สโมสรโรตารีธนบุรี พระองค์ได้เล่าประสบการณ์ต่าง ๆ ในตอนที่ท่านรับราชการในด้านการต่างประเทศให้คนในที่ประชุมฟัง เช่นว่า “ข้าพเจ้าได้เข้ารับราชการเป็นเลขานุการตรี ในสถานทูตกรุงปารีสระหว่างสงครามโลกครั้งที่ 1 กรมหมื่นจันทบุรีฯ ทรงเป็นนักเรียนทหารอยู่ในประเทศฝรั่งเศส แต่มีกิจจะต้องเสด็จไปดูการในประเทศอิตาลีเป็นการด่วน การขอวีซ่าจะต้องขอต่อเจ้าหน้าที่ชั้นอธิบดี พระองค์จรรยาฯ อัครราชทูตจึงเสด็จไปเอง แต่ตอนนั้นอธิบดีเขาปิดประตูทำงานโดยสั่งภารโรงไว้ว่าไม่ให้ใครเข้าพบเขา แม้พระองค์จรรยาฯ บอกภารโรงว่า ท่านเป็นใคร เขาก็ไม่ให้เข้าไปพบ ท่านทรงพระพิโรธเสด็จกลับมา แล้วให้ข้าพเจ้าไปลองหาทางดู ข้าพเจ้าก็ไปที่กระทรวงต่างประเทศฝรั่งเศสและขอโทรศัพท์ถึงอธิบดี ชี้แจงความจำเป็นที่จะต้องขอรับกวานให้เขาทราบ เขาก็เปิดประตูให้ข้าพเจ้าเข้าไป...นี่แหละที่ข้าพเจ้าเรียกว่า**สามัญสำนึก หรือเขาว์**ซึ่งเป็นคุณสมบัติสำคัญยิ่งสำหรับนักการทูต” (ทรงวิทย์ แก้วศรี, 2522) ดังนั้นความหมายตามที่เสด็จในกรมฯ เข้าใจความคิดทางการเมืองเกี่ยวกับสามัญสำนึกในการทูต หมายถึง เขาว์ในการแก้ปัญหา และเขาว์ในการตัดสินใจในบริบทของการเจรจาอันเป็นคุณสมบัติสำคัญของวิชาชีพนักการทูต

ความคิดทางการเมืองเรื่องสามัญสำนึกในการทูตนี้ เสด็จในกรมฯ ยังได้นำไปใช้เป็นแนวทางในการทำงานขณะที่พระองค์ดำรงตำแหน่งประธานสมัชชาสหประชาชาติในสมัยประชุมที่ 11 โดยเฉพาะเหตุการณ์คลองสุเอซ (เหตุการณ์วิกฤตคลองสุเอซเริ่มต้นในปี พ.ศ. 2499 เมื่อประธานาธิบดีกามัล อับเดล นัสเซอร์ (Gamal Abdel Nasser) ของอียิปต์ได้ประกาศยึดคลองสุเอซเป็นของรัฐ โดยอ้างว่า เพื่อนำรายได้ที่จะเก็บจากค่าธรรมเนียม การใช้คลองไปใช้เป็นทุน ในการสร้างเขื่อนไฮท์อัสวาน (High Dam) ในอียิปต์ แต่อังกฤษและฝรั่งเศส ซึ่งเป็นผู้ถือหุ้นรายใหญ่ของบริษัทประหวังอียิปต์ ก็ประกาศกฏอัยการศึกในบริเวณคลองสุเอซ พร้อมกับส่งกองกำลังเข้าควบคุมกิจการของคลองอิสราเอลถือโอกาสส่งกองกำลังบุกเข้าไปในคาบสมุทรไซนายของอียิปต์ และมุ่งหน้าไปที่บริเวณเขตคลอง ในเวลาไล่เลี่ยกัน อังกฤษและฝรั่งเศส ก็ยกพลขึ้นบกที่เมืองพอร์ตซาอิด อ้างว่าเพื่อดูแลความสงบเรียบร้อย อียิปต์ตอบโต้โดยการจมนเรือ กีดขวางคลองไม่ให้เรือผ่าน) เสด็จในกรมฯ ใช้วิธีการ

เจรจาทั้งสองฝ่ายในที่ประชุม คือ ทั้งฝ่ายเสรีและฝ่ายคอมมิวนิสต์จนอังกฤษ และฝรั่งเศส ต้องยอมถอนกองกำลังออกจากคลองสุเอซ ในเดือนธันวาคม พ.ศ. 2499 (หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, 2500)

สุดท้าย คือ คำศัพท์ที่พระองค์ได้รับอิทธิพลจากจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ นั่นคือ คำว่า “ประชาธิปไตยแบบไทย” ซึ่งให้ความหมายของ “ประชาธิปไตยแบบไทย” ว่า บุคคลที่มีอำนาจเพียงคนเดียว ไม่ใช่ผู้มีอำนาจแบบทรราช แต่ว่าเป็นผู้มีอำนาจที่สามารถประสานสามัคคีในชาติให้เกิดทุกหมู่เหล่า”

จากที่กล่าวมาข้างต้น คือ ชุดกลุ่มของคำศัพท์ที่มีอิทธิพลและเป็นคลังคำศัพท์ในการก่อรูปทางความคิดทางการเมืองของเสด็จในกรมฯ ในการให้ความหมายคำว่า “ประชาธิปไตยแบบไทย ๆ” ที่เกิดขึ้นภายหลังการเข้ามาของประชาธิปไตยของตะวันตก และความขัดแย้งของระบบการเมืองที่ขัดกันโดยที่พระองค์เลือกที่จะแสดงพฤติกรรมทางการเมืองดำเนินนโยบายสายกลางเข้าข้างสหรัฐอเมริกา ประเทศที่นิยมประชาธิปไตย

ประชาธิปไตยแบบไทย ๆ: ความคิดทางการเมืองของพลตรี พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนคราธิพงค์ประพันธ์

ดังที่ได้กล่าวมาข้างต้นว่าความคิดทางการเมืองของบุคคลเกิดขึ้นได้ต่อเมื่อได้รับอิทธิพลจากสภาพบริบทหรือกลุ่มชุดของคำศัพท์ ต่อจากนั้นนักคิดทางการเมืองก็จะนำกลุ่มชุดของคำศัพท์มาใช้เป็นคลังคำศัพท์ในการสร้างความคิดทางการเมืองของตนเอง ดังนั้นในกรณีของเสด็จในกรมฯ การได้รับอิทธิพลจากชุดของคำศัพท์ในช่วงสงครามเย็นหรือระบบการเมืองที่ขัดกัน ซึ่งเป็นสภาพบริบทในความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ

นอกจากนี้ผู้เขียนยังพบว่าภาษาการเมืองคำว่า “เป็นกลาง” เป็นภาษาทางการเมืองที่เสด็จในกรมฯ ก่อรูปเป็นความคิดทางการเมืองตั้งแต่วัยหนุ่ม แต่ความหมายของคำขึ้นอยู่กับการใช้ของเสด็จในกรมฯ ตามบริบทที่เปลี่ยนไปในแต่ละยุคสมัย กล่าวคือ คำว่า “เป็นกลาง” เสด็จในกรมฯ ใช้คำนี้ครั้งแรกเพื่ออธิบายการปฏิวัติสยาม พ.ศ. 2475 ว่า “การปฏิวัติ” หมายถึง การหมุนกลับหรือหมุนรอบของหลักมูลฐานในทางการเมืองจากสมบูรณาญาสิทธิราชย์ไปเป็นประชาธิปไตย โดยเสด็จในกรมฯ เปรียบเทียบว่า “ในการปฏิวัติหรือเปลี่ยนแปลงระบอบการปกครองนั้นเปรียบประดุจการแกว่งแห่งลูกตุ้มนาฬิกา ถ้าแกว่งไปข้างซ้ายไกลก็ย่อมกลับแกว่งไปข้างขวาไกล ถ้าแกว่งแรงไปข้างหนึ่งก็ย่อมกลับแกว่งแรงไปอีกข้างหนึ่ง แต่ถ้าแกว่งพอประมาณตามสมควรแล้วด้วยอาการแกว่ง ก็จะเป็นไปตามปกติวิสัยด้วยความราบรื่นเรียบร้อย” ดังนั้น การปฏิวัติตามความเข้าใจของเสด็จในกรมฯ จึงหมายความว่า การเปลี่ยนแปลงใด ๆ ที่มากเกินไปกว่าหลักมูลย่อมเกิดขึ้นได้ แต่การเปลี่ยนแปลงชนิดนั้นก็เหมือนลูกตุ้มนาฬิกา คือ แกว่งไปแกว่งมาเท่านั้นเอง ต่างจากอาการแกว่งที่พอลดจากฐานของหลักมูลซึ่งเป็นที่พึงปรารถนามากที่สุด (นครินทร์ เมฆไตรรัตน์, 2553)

ในกรณีของคำว่า “ประชาธิปไตยแบบไทย ๆ” ได้รับอิทธิพลมาจากคำศัพท์ของตะวันตก ซึ่งผู้เขียนพบความสอดคล้องกันของคำว่า “ประชาธิปไตยแบบไทย ๆ” ว่าหมายถึงประชาธิปไตย อันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข ตามที่เสด็จในกรมฯ กล่าวว่า “อำนาจอธิปไตยมาจากปวงชนชาวไทยเป็นหลักที่มาจากต่างประเทศ แต่ก็มีส่วนที่เหมือนกันในประเพณีนิยมของไทย นั่นคือ กษัตริย์ทรงดำรงตำแหน่งอเนกชนนิกร สโมสรสมมติ ด้วยความยินยอมของที่ประชุมชน

หม่อมมา” (ทรงวิทย์ แก้วศรี, 2522) ดังนั้น เสด็จในกรมฯ กับจอมพลสฤษดิ์จึงเข้าใจประชาธิปไตยแบบไทยต่างกัน กล่าวคือ สฤษดิ์เข้าใจว่าประชาธิปไตยแบบไทยคือ การปฏิเสธรูปแบบตะวันตกทั้งหมด และยอมรับบุคคลผู้ที่มีอำนาจประสานสามัคคีในชาติให้เกิดทุกหมู่เหล่า ส่วนเสด็จในกรมฯ เข้าใจว่าประชาธิปไตยแบบไทย คือ ประชาธิปไตย อันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข ซึ่งยังคงรับบางส่วนที่เหมือนกันของตะวันตก

บทสรุป

จากการศึกษาแนวคิดประชาธิปไตยแบบไทย ๆ ของพลตรี พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ได้ข้อสรุปว่า ความหมายของประชาธิปไตยที่มาจากตะวันตกได้เปลี่ยนแปลงไปเป็นความหมายใหม่ผ่านการตีความใหม่ของพระองค์เพื่อให้สอดคล้องกับวัฒนธรรมไทย ทั้งนี้อาจเป็นเพราะอิทธิพลของบริบททางภาษาที่ส่งผลกระทบต่อความคิดของพระองค์จนก่อรูปเป็นความคิดทางการเมืองของพระองค์เองโดยเฉพาะอย่างยิ่งบริบททางภาษาในช่วงสงครามเย็นที่เสด็จในกรมฯ ต้องนิยามภาษาทางการเมืองใหม่เพื่อสนับสนุนสหรัฐอเมริกา เช่น การนิยามคำว่า “เป็นกลาง” ใหม่เพื่อสนับสนุนสหรัฐอเมริกาโดยอาศัยคลังคำศัพท์จากพระพุทธเจ้า ส่วนในกรณีของการเมืองภายในประเทศ เสด็จในกรมฯ ได้นิยามความหมายของประชาธิปไตยใหม่โดยอาศัยบริบททางภาษาของจอมพลสฤษดิ์ ธรรมนูญ ประชาธิปไตยแบบตะวันตก และแนวคิดเรื่องเอกชนนิกร สโมสรรสมมติ

อย่างไรก็ตามผลการศึกษานี้ไม่สามารถที่จะกล่าวอ้างได้ว่าเป็นความความคิดทางการเมืองของเสด็จในกรมฯ ได้ทั้งหมดเนื่องจากการศึกษาในช่วงเวลาหนึ่งเท่านั้น ดังนั้นในการศึกษาครั้งต่อไป ผู้วิจัยเสนอว่าควรที่จะศึกษาแนวคิดประชาธิปไตยของพระองค์ในช่วงที่มีการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 และศึกษาแนวคิดในการบัญญัติศัพท์ของพระองค์ ซึ่งจะยิ่งทำให้เกิดความกระจ่างในแนวคิดประชาธิปไตยของพระองค์มากยิ่งขึ้น

เอกสารอ้างอิง

กิริติ กล่อมดี. (2552). *ความคิดทางการเมืองของเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์*.

วิทยานิพนธ์รัฐศาสตรมหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ไชยันต์ ไชยพร. (2557). *รายงานการวิจัย เรื่อง นิธิ เอียวศรีวงศ์ใน/กับวิกฤตการเมืองไทย*.

กรุงเทพฯ: คบไฟ.

ทรงวิทย์ แก้วศรี. (2522). *ชุมนุมพระนิพนธ์ของศาสตราจารย์ พลตรีพระเจ้าวรวงศ์เธอ*

กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์. กรุงเทพฯ: อมรินทร์.

ทักษ์ เฉลิมเตียรณ. (2559). *การเมืองระบอบพ่อขุนอุปถัมภ์เผด็จการ*. กรุงเทพฯ:

มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์)

นครินทร์ เมฆไตรรัตน์. (2553). *การปฏิวัติสยาม พ.ศ. 2475*. กรุงเทพฯ: อมรินทร์.

นครินทร์ เมฆไตรรัตน์. (2560). *เค้าโครงรายวิชา สัมมนาความคิดทางการเมืองไทย*.

เอกสารอัดสำเนา.

- สมบัติ จันทร์วงศ์. (2533) ภาษาทางการเมือง: พัฒนาการของแนวอธิบายการเมืองและศัพท์การเมืองในงานเขียนประเภทสารคดีทางการเมืองของไทย พ.ศ. 2475-2525. กรุงเทพฯ: สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. .
- สายชล สัตยานุรักษ์. (2557). 10 ปัญญาชนสยาม เล่ม 2 ปัญญาชนหลังการปฏิวัติ 2475. กรุงเทพฯ: เคล็ดไทย.
- สุชาชัย ยิ้มประเสริฐ. (2551). สายธารประวัติศาสตร์ประชาธิปไตยไทย. กรุงเทพฯ: สุกฤษณ์ ศิวรักษ์. (2537). “ถวายพระองค์วรรณ” ใน คนดีที่น่ารู้จัก. กรุงเทพฯ: มูลนิธิโกมลคีมทอง.
- หลวงภัทรวาที. (2506). การทูต ตั้งที่ข้าพเจ้าเรียนรู้จากเสด็จในกรมฯ. ใน ชุมนุมพระนิพนธ์ เพื่อถวายพระเกียรติแด่ พลตรีพระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์. พระยามานวราชเสวี (ผู้รวบรวม). พระนคร: พระจันทร์.
- หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. (2500). เอกสารส่วนบุคคล พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์. สบ.19.2/21 (เรื่อง Sport Broadcasters Association (31 มกราคม 2500). (เป็นภาษาอังกฤษ)
- หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. (2503). เอกสารส่วนบุคคล พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์. สบ.19.3/17 (เรื่อง ระบบการเมืองที่ขัดกัน (20 พฤษภาคม 2503).
- Ball, T, Farr, J. & Hanson, R. (1989). **Political innovation and conceptual change**. (Cambridge: Cambridge University Press.
- Pocock, J. (2009). **Political Thought and History: Essays on Theory and Method**. United Kingdom: Cambridge.
-